

# FESTES PATRONALS

## Montesa 2008



# Festes Patronals

## *La Sala Capitular del Castell-Convent de Montesa*

*per*

*Josep Cerdà i Ballester*

### **Antecedents històrics.**

Quan el dotze de setembre de 1319 el clauer de l'orde de Montesa prengué possessió de la vila i castell de Montesa, la seua història prenia un nou rumb.

Passava, aleshores, a ser la seu de l'orde militar del Regne, en situar en el seu castell el convent de l'Orde.

L'orde de Montesa va nàixer per la decissió política del rei Jaume II, el qual aconseguí del Papa Joan XXII la butlla de fundació (10-VI-1317). Naixia com a filial de l'orde de Calatrava i ben prompte, en 1321, quedà adscrita a la gran família de Císter.

Com a tal, el castell-convent de Montesa havia de seguir, en la mesura de les seues possibilitats, la tipologia constructiva de l'orde cistercenc. A l'antic Regne hi havia ja bons exemples de monestirs cistercencs, com els de Benifassà (1236), Sant Vicent (1238), La Saidia (1269) i Santa Maria de la Valldigna (1298).

No obstant, el castell de Montesa no va complir en tot les normes constructives impulsades per l'orde de Císter, ja que estava destinat a la doble funció de monestir i fortalesa militar, i a més, la construcció es va tindre que adaptar a les característiques del terreny.

Per a Císter, els elements més importants eren l'església, la sala capitular i el claustre, espais que encara hui són perfectament reconeixibles a Montesa.

A hores d'ara, del castell-convent de Santa Maria de Montesa, comptem amb diverses descripcions, encara que la lectura atenta de vàries d'elles acaba oferint-nos, més que res, una imatge un tant confussa del que seria l'edifici. Caldria fer una bona monografia sobre el castell que, a la llum de noves fonts documentals revisara les aportacions anteriors, en particular l'obra de Ferrán Salvador, plena d'errades, però amb alguna aportació interessant.

### **La Sala Capitular del castell-convent de Montesa**

D'acord amb l'historiador Josep Lluís Cebrián, la sala capitular d'un monestir rebia aquest nom perquè els monjos, després dels oficis de prima (primera hora després d'eixir el sol), s'hi reunien diàriament per escoltar un capítol de la Regla, en el cas de Montesa, la de Sant Benet, que estava formada per 73 capítols. Quan els acabaven de llegir tots, a l'endemà tornaven a començar.

A banda, en la de Montesa es reunien per a les eleccions dels mestres de l'Orde, per als capítols generals i per als conventuals. També era el lloc on, de vegades, es feien els actes

# *Història*

d'investidura dels cavallers, les preses d'hàbit i les professions dels montesians.

La Sala *Capitular*, *Capítol*, *Capítulo* o *Cabildo* del castell de Montesa va ser edificada, segons el frare montesià fra Hipólito de Samper, en temps del tercer mestre de l'Orde, fra Pere de Tous (1327-1374).

El mestre ordenà fer una sala quadrada, amb una decoració austera (com recomanava el Císter), que van fer cobrir, d'acord amb l'època, amb voltes de creueria. Les voltes descansaven en una clau, la qual, com podem veure hui, porta esculpida la creu antiga de l'Orde. Aquesta insígnia va ser substituïda l'any 1400 per la creu de Sant Jordi, degut a la fússió amb Montesa de l'orde de Sant Jordi d'Alfama. Aleshores, la creu treballada a la clau ens permet atorgar una cronologia anterior a l'any 1400, aspecte que, en tot cas, confirma la cronologia que oferí Samper.

Uns anys més tard, amb seguretat abans de 1431, el mestre fra Romeu de Corbera, va instituir una sèrie de capelles al castell-convent, una d'elles a la sala objecte del nostre estudi:

“...e altra capella la qual no.s hi avem per nostra devoció instituhida, edificada sots invocació de la Santa Creu, en lo capítoll de dit convent...”

Tot i comptar amb diverses descripcions del capítol montesià, la majoria d'elles breus i pràcticament idèntiques, la millor síntesi que coneixem al respecte és la que va escriure en 1624 fra Joan Borja i Aràndiga:

“Ítem hay en el dicho claustro un capítulo muy grande y espacioso adonde se explica la regla de San Benito y se ajunta toda la Orden para las elecciones de los señores maestros, para los capítulos generales y visitas. Finalmente allí se corigen y castigan las culpas y faltas de las personas de [la] Orden. Hay en dicho capítulo una capilla fundada so invocación de Santa Cruz, la qual mandó labrar el señor maestre don Romeu de Corbera, a la qual dotó muy bien de missas y aniversarios y fundó un // beneficio en ella, y assimismo hizo su entierro en dicha capilla.

Hay dentro del dicho capítulo seys tumbas de piedra levantadas y fixadas en la pared, adonde están enterrados seys Maestres de la dicha Orden”

Els mestres que hi havia soterrats en eixes sis tombes, situades als murs laterals, eren: fra Guillem d'Erill (+1319), fra Arnau de Soler (+1327), fra Albert de Tous (+1382), fra Felip d'Aragó i Navarra (+1488), fra Felip Vives de Canyamàs (+1492) i fra Francesc Sans (+1506).

A banda dels anteriors, a la capella que ell mateix hi fundà, fou soterrat el mestre fra Romeu de Corbera (+1445).

Podem parlar doncs, d'un vertader *panteó dels mestres de Montesa*, ja que set dels tretze soterrats al castell (tots els que hi hagué menys un, l'últim), foren dipositats al capítol.

El castell es va enfonsar a causa del terratrèmol que tingué lloc el matí del 23 de març de 1748. Després de la Desamortització de Mendizábal, la propietat del que quedava passà a l'Estat. Anys després, en 1887, el va comprar Leopoldo de Pedro i Nash, cavaller de l'orde de

# Festes Patronals

Montesa i marqués de Benamejís de Sitallo.

Finalment en 1970, després d'una contenció amb el marqués d'Olivart, l'aleshores propietari, va passar a mans de l'Ajuntament de Montesa.

Durant els anys quaranta del segle passat es van iniciar les primeres excavacions, dirigides pel professor Manuel Ballesteros Gaibrois. Aquestes excavacions, realitzades d'acord amb els criteris de l'època, van aconseguir retirar de la Sala Capitular quatre metres d'enderrocs i es va plantejar la reconstrucció de dita estància, sense arribar a materialitzar-se cap projecte concret.

## **La Sala Capitular 260 anys després.**

Transcorreguts 260 anys exactes del seu enfonsament pel terratrèmol, en juliol de 2008 van concloure les obres de reconstrucció de dita sala.

El projecte l'encarregà en el seu dia l'Ajuntament de Montesa a l'arquitecte Salvador Vila Ferrer i va quedar enllestit en juliol de 2006.

Es partia del coneixement del perímetre exacte de la sala, de la seua alçada aproximada gràcies a part d'un dels murs i de l'alçada de la volta de creueria, doncs es conservava l'arranc dels arcs situats a l'extrem sud-est. També es podien percebre *in situ* les dimensions de la porta i les finestres.

Pel que fa a les peces dels arcs diagonals, es comptava amb un 75 % de les dovelles, a més de la clau original, on encara s'hi troba tallada la creu flordelisada utilitzada per l'orde de Montesa al segle XIV. En canvi, de les que correspondrien als arcs formers, el percentatge era sensiblement menor.

A l'interior es conservava prop d'un 46 % de les grades originals i tres lloses de pedra del paviment.

Iniciades les obres en novembre de 2007, la primera tasca consistí en la neteja de l'entorn d'actuació i la classificació de les peces que anaven apareixent i que podien utilitzar-se en la reconstrucció.

Aquestos primers treballs van permetre, en tot cas, perfilar la planimetria realitzada fins al moment.

D'acord amb les restes preexistents, es van reconstruir els nuclis interns dels murs en maçoneria (*mampostería*) per filades, en algunes parts encofrada per carreus de pedra, tal i com es concebiren en origen.

Una vegada assolides les altures necessàries, es construïren unes cimbres de fusta, a fi de poder reconstruir els nervis i la coberta.

Les peces que faltaven dels arcs es van tallar en pedra, seguint la mateixa motlluració que les dovelles antigues. Amb tot, la coloració dels materials antics i els nous permet diferenciar perfectament les unes de les altres. La plementeria, una vegada alçats els arcs, es va fer a base

de doble rosca de rajola i capa de compressió, revestida cap a la banda de dins amb morter mixte. Cal tindre en compte que en el seu origen, aquestes voltes reconstruïdes ara en rajola, estaven fetes de lloses de pedra. Algunes de les poques que es van recuperar es col·locaren en les parts inferiors dels arcs, mentre als arrancs originals situats a l'extrem sud-est, n'hi havien encara algunes *in situ*.

Damunt de la capa de compressió es van fer uns tabics per suportar dos faldons de bardos, que van ser pavimentats amb peces de fang. Finalment l'aigua de pluja es recollirà a través d'una sèrie de canalons d'obra construïts sobre els murs, que conduiran l'aigua cap a dues gàrgoles de pedra, de traça actual, que desaiguaran a la banda de darrere, al pati de la cisterna.

Tot i que en origen els murs de la sala estaven coberts de carreus, que ocultaven les filades de pedres de paredar (*mampuestos*), la seua desaparició segurament fou constant des del segle XVIII, ja que era pedra treballada de perfils regulars, més apta per a construccions particulars. En aquest cas s'optà per reubicar el major nombre de carreus possibles en filades de base, en les cantoneres i en tots aquells elements que havien de ser definits d'alguna manera, com la porta, les finestres i les grades de l'interior. Es tractava, doncs, de realitzar una intervenció que permetera completar la reconstrucció de la pell dels murs en un futur. Pel que fa a les finestres i la porta d'accés, tenint present que es desconeixien l'alçada i la tipologia de les arcades, s'optà per realitzar les llindes corbes, tal i com es va fer en 1998 a la porta d'accés al castell.

Amb la finalitat de dotar la sala d'algun punt de llum natural des del pati de la cisterna, s'obrí un òcul al mur oest. També en aquest mateix mur van apareixer vestigis de l'amplària, profunditat i el nivell exacte on es situaria l'espai corresponent a la capella dedicada a la Santa Creu, fundada al segle XV pel mestre Romeu de Corbera. Es trobaren també restes d'un paviment de fang cuit i l'empenta d'on estaria el reixat que tancava la capella.

El paviment es va fer de lloses de pedra, de les mateixes característiques que les escases peces (tres lloses) originals.

Cal assenyalar també que els contraforts situats al nord s'han bastit sobre les restes dels originals. També a la banda esquerra de la sala, oberta al claustre, va aparèixer part d'un paviment ceràmic de principis del segle XVI i restes d'un ara, elements que possiblement formarien part d'una de les capelles que sabem tenia el claustre.

És també de destacar la consolidació del mur realitzada al sud amb la reconstrucció d'un arc de mig punt, que a la manera dels antics arbotants, garanteix la seua estabilitat, ja que s'hi trobava desplaçat pels efectes del terratrèmol i s'ha volgut mantindre com a testimoni.

Finalment, tenint en compte que la sala capitular formava part d'un conjunt d'edificacions (església, claustre, etc), s'han resituat els arrancs de les arcades que unien el claustre amb la sala, a fi d'integrar-la amb la resta d'elements del castell.

Les obres, realitzades per l'ú.t.e. Cleop, S.A - Cyrespa Arquitectónico, S.L., van comptar amb un pressupost de 396.010'64 € (65.890.626 pts.) quantitat que va assumir íntegrament la Diputació de València a través del seu president, Fernando Giner Giner.

# Festes Patronals

## Referències arxivístiques i bibliogràfiques.

La diversa bibliografia sobre el castell pot trobar-se a l'article que vam presentar al *Primer Congrés d'Història de La Costera*, que citem a continuació.

Pel que fa a les memòries de les excavacions i els plànols efectuats als anys quaranta, s'hi troben a l'*Archivo General de la Administración Civil del Estado* (Alcalá de Henares), sign. topogr. 31/47.

Les dades sobre la reconstrucció de la sala procedeixen de la memòria redactada per l'arquitecte Salvador Vila, a qui volem agrair també la planimetria que ens ha facilitat i el temps de conversa mantingut amb ell.

A banda de les descripcions impreses del castell (on evidentment, també hi consta la sala capitular), tenim localitzada informació als arxius següents:

- Real Academia de la Historia (Madrid), CSC, sign. I-5 (9/579), ff. 151v-152;
- Arxiu del Regne de València (ARV), clero, llibre 2560, ff. 6v i 7;
- ARV, *protocolos notariales* sign. 1175, s/f. Visita al castell de fra Juan Ferrer de Calatayud i fra Baltasar Primo [2-10 de setembre de 1595].

BORJA i ARÁNDIGA, Joan, *Breve resolución de todas las cosas generales y particulares de la Orden y cavallería de Montesa (1624)*; *manuscrito de frey Joan Borja, religioso montesiano*; edició i estudi preliminar de Fernando Andrés Robres i Josep Cerdà i Ballester, València, Institució *Alfons el Magnànim*, 2004; disponibles també els capítols sobre el castell a la direcció d'Internet [www.museumontesa.com](http://www.museumontesa.com);

CEBRIÁN I MOLINA, Josep Lluís, *Montserrat, la ruta del Císter a Xàtiva*, Xàtiva, Ajuntament, 2003;

CERDÀ I BALLESTER, Josep, "El castell de Montesa en 1585: un exemple de mala gestió", *Primer Congrés d'Història de La Costera*, València, Institució *Alfons el Magnànim*, 2006, pp. 283-293, disponible també a la direcció d'Internet [www.museumontesa.com](http://www.museumontesa.com);

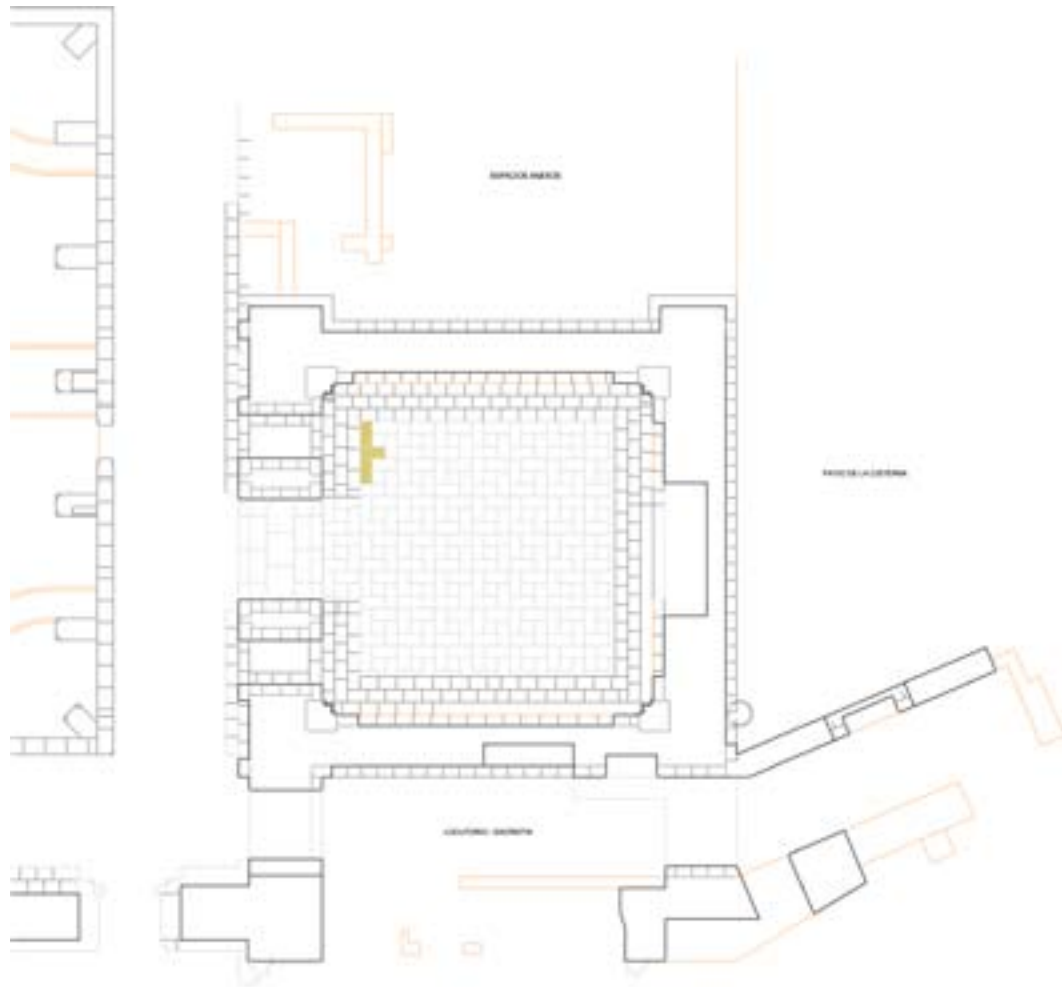
FERRÁN Y SALVADOR, Vicente [cavaller de Calatrava (1921)], *El Castillo de Montesa. Historia y descripción del mismo precedida de un bosquejo histórico de la Orden Militar de Santa María de Montesa y San Jorge de Alfama*, Valencia, Hijo de F. Vives Mora, 1926; disponibles diversos capítols del llibre a la direcció d'Internet [www.museumontesa.com](http://www.museumontesa.com);

MARTÍNEZ GARCÍA, José Manuel, *El Cister valencià: de Benifassà a Valldigna*, Simat de la Valldigna, La Xara, 2005;

RABASSA i VAQUER, Carles, DÍAZ DE RÁBAGO HERNÁNDEZ, Carmen, *Documents per a la història de Vilafamés*, València, Consell Valencià de Cultura, *et alii*, 1995, pp. 262 i ss;

SAMPER i GORDEJUOLA, frey Hipólito de [religiós de Montesa (1652-1700)], *Montesa Ilustrada. Origen, fundación, principios, institutos, casos, progresos, jurisdicción, derechos, privilegios, preeminencias, dignidades, oficios, beneficios, héroes y varones ilustres de la Real, ínclita y nobilíssima Religión Militar de N. S. Santa María de Montesa y San George de Alfama*, Valencia, Gerónimo Vilagrassa, 1669, 2 vols. Hi ha edició facsimil del primer volum a càrrec de la Diputació de València, 2003. Les referències al castell s'hi troben al vol. II, pp. 427, 429, 476, 481, 485-486, 493, 495, 509-510, 523, 546 i 557.

VICIANA, Martín de, *Crónica de la ínclita y coronada Ciudad de Valencia y de su Reyno*, Barcelona, Pablo Cortey, 1564-66 (reed. València, Universidad de València, 1972-78), vol. III, pp. 102-106;

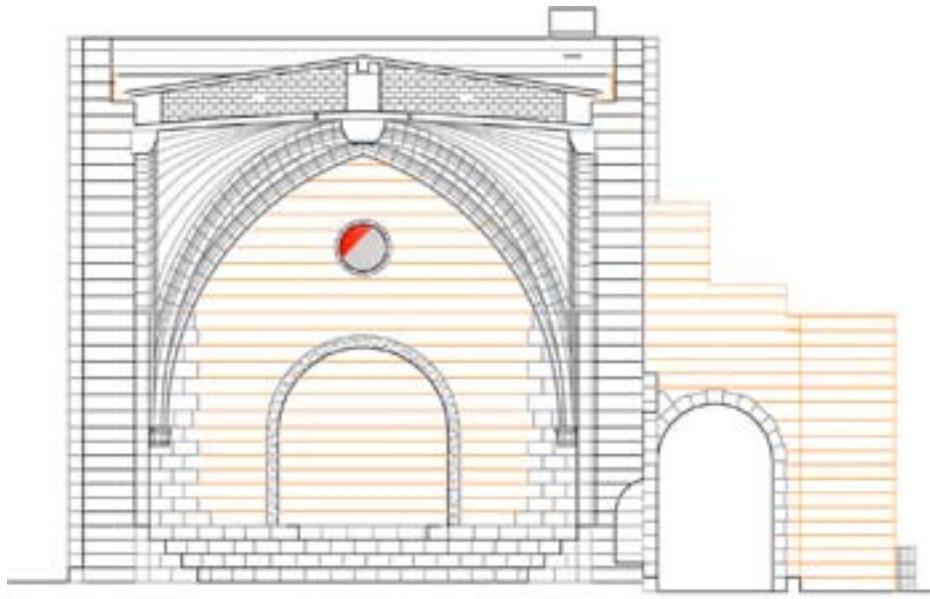


*Planta de la sala capitular*

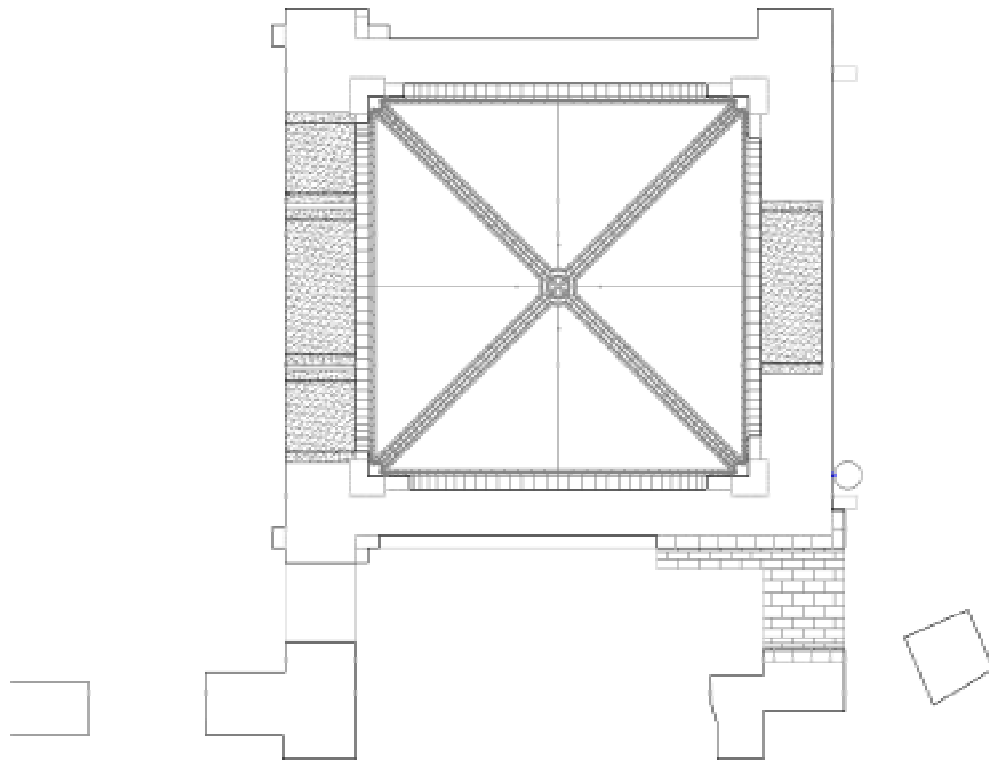
### **Quadre de mesures**

Superfície construïda:	180 m
Superfície útil (interior):	90 m
Longitud de cadascun dels murs interiors:	9 m
Alçada des del paviment fins a la clau de la volta:	9 m

# *Festes Patronals*



*Secció est*



*Planta cenital*

*H i s t ò r i a*



# Montesa 2008

*La sala abans de les obres,  
pràcticament com restà després  
de buidar-la d'enderrocs  
entre 1946-48*



*Consolidació de murs i col·locació  
de carreus sota l'arranc de les voltes  
originals*

*L'edifici a mitjan reconstrucció, amb  
la clau del segle XIV al seu  
emplaçament definitiu*



*L a c a l*

# *Festes Patronals*



*Detall dels arcs faixons i formers*

*L'obra durant el mes de juny, amb l'alçada quasi definitiva*



*Detall de la volta de creueria*

## *Història Local*